

Safety with educational value in the face of his threats in the 21st century

Bezpieczeństwo wartością edukacyjną wobec jego zagrożeń w XXI wieku

Jerzy Zawisza

Społeczna Akademia Nauk
jerzyszawisza19@wp.pl

*Jesteśmy tym, co w swoim życiu powtarzamy.
Doskonałość nie jest jednorazowym aktem, lecz nawykiem.*

Arystoteles

Abstract

The defensive education in every civilized society is aimed at a forming of the defensive awareness of not only the younger generation, but must constitute permanent system components of the national security. The education for the safety is involving the patriotic, civil, moral, defensive, ecological and physical upbringing closely which has the task directing and merging all pedagogic efforts supporting the forming of patriotic-defensive attitudes. Not accidentally so a significance of the widely understood education, being aimed at preparing not only military forces and reserves, but also the society as a whole for ensuring the greatest chances of surviving possibly and the development grows, irrespective of the kind and the scale of appearing security threats (Jakubczak, Marczak, 2011, p. 580). The education for the safety isn't being created as the distinct system educational, but she should be treated as the essential storage element of all education, what will have a significant influence on developing by and strengthening the defensive awareness of Poles and Poles as the nonarmed form of preventing threats and conflicts.

Keywords: education for the safety, cognitive crisis, activity of the society, formal education, patriotic upbringing, defensive preparations, safety of the man, security threats

Streszczenie

Edukacja obronna w każdym cywilizowanym społeczeństwie ma na celu kształtowanie świadomości obronnej nie tylko młodego pokolenia, ale musi stanowić także stały element systemu bezpieczeństwa narodowego. Edukacja dla bezpieczeństwa wiąże się ściśle z wychowaniem patriotycznym, obywatelskim, moralnym, obronnym, ekologicznym i fizycznym, które ma za zadanie ukierunkowywać i scalać wszelkie wysiłki pedagogiczne sprzyjające kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych. Nieprzypadkowo rośnie więc znaczenie szeroko rozumianej edukacji, mającej na celu przygotowanie nie tylko sił zbrojnych i rezerw, ale również całego społeczeństwa do zapewnienia możliwie największych szans przetrwania i rozwoju, niezależnie od rodzaju i skali występujących zagrożeń bezpieczeństwa (Jakubczak, Marczak, 2011, s. 580). Edukacji dla bezpieczeństwa nie tworzy się jako odrębnego systemu oświatowego, ale powinna być traktowana jako istotny składowy element wszelkiej edukacji, przez co będzie miała istotny wpływ na rozwijanie i umacnianie świadomości obronnej Polek i Polaków jako nieorzęzna forma zapobiegania zagrożeniom i konfliktom.

Słowa kluczowe: *edukacja dla bezpieczeństwa, kryzys poznawczy, aktywność społeczeństwa, edukacja oficjalna, edukacja akcydentalna, wychowanie patriotyczne, przygotowania obronne, bezpieczeństwo człowieka, zagrożenia bezpieczeństwa*

Wprowadzenie

Żyjemy w świecie stwarzającym coraz więcej i więcej zagrożeń będących między innymi następstwem zarówno procesów globalizacyjnych, jak i zmian ustrojowych w państwach naszego globu, stąd też społeczeństwa powinny mieć świadomość zarówno ich groźby, jak i skutków ich oddziaływania na bezpieczeństwo państwa, jak też całego społeczeństwa, dlatego też wielka rola przypada edukacji na rzecz bezpieczeństwa i nie tylko. Zakres edukacji powinien obejmować całe spektrum kształcenia przed różnego rodzaju zagrożeniami, a także pełne przygotowanie do działania na wypadek powstania sytuacji nadzwyczajnych, w tym wojny. To tylko dzięki edukacji dla bezpieczeństwa człowiek zostaje wyposażony w podstawową wiedzę, umiejętności i nawyki, bez których trudno by było sobie poradzić w trudnych sytuacjach powstających w wyniku zagrożeń.

Jedno jest ważne, aby na problem edukacji nie patrzeć przez pryzmat incydentalnego zapotrzebowania, ale przez pryzmat permanentnej konieczności, który powinien trwać zawsze i przez całe życie zarówno jednostki, jak i całych społeczeństw. Edukacja to także proces, który wyposaża społeczności, jak też indywidualnie każdą osobę w doświadczenia, których w inny sposób

nie ma możliwości osiąść. Współcześnie panuje przekonanie, że wartości uniwersalne, takie jak wolność, prawda, dobro, prawa człowieka, sprawiedliwość, demokracja czy równość, nie są dostatecznie doceniane w realnej rzeczywistości funkcjonowania społeczeństw. Uwagę opinii światowej absorbują natomiast takie kwestie, jak powszechna przemoc, wzrost agresywnych zachowań czy brutalizacja życia – wszystko to powoduje degradację jakości życia, w tym także środowiska naturalnego, co osłabia bezpieczeństwo zarówno jednostki, jak i środowiska. Proces ten, globalizacja, mnożące się wyzwania sprawiają, że zarówno w nauce, mediach, polityce, jak i kulturze rośnie zainteresowanie zagrożeniami bezpieczeństwa, jako że potrzeba bezpieczeństwa należy do najważniejszych i najbardziej podstawowych potrzeb społeczeństwa, dzięki czemu jest utożsamiana ze zdolnością narodu do przetrwania i zachowania lub osiągnięcia uznanych wartości. Można powiedzieć, iż wskazane wyżej cele dotyczące bezpieczeństwa można osiągnąć dzięki odpowiednio zaplanowanej i realizowanej działalności edukacyjnej na rzecz bezpieczeństwa (Bauman, 2008, s. 9–11).

Współczesność swoistą szansą na pokój

Można powiedzieć, że współcześnie swoistą szansą w dążeniu do ideałów, pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej bez wątpienia jest edukacja, która stanowi jedną z podstawowych dróg w kształtowaniu bezpieczeństwa człowieka, ma też wiodący wpływ na jego postawy, wartości i umiejętności niezbędne do zapobiegania zagrożeniom, radzenia sobie w sytuacjach ryzykownych. Inaczej – edukacja jest drogą do lepszego rozumienia świata opartego na paradygmacie w poznawaniu sposobów zdobywania wiedzy niezbędnej do funkcjonowania w zmiennej rzeczywistości obarczonej także zmiennym ryzykiem jej powstawania (Łażewska, 2014, s. 103).

Federico Mayor dokonując diagnozy kondycji współczesnego świata po zakończeniu zimnej wojny i obaleniu muru berlińskiego, jest zdania, że w świecie współczesnym ujawnia się kolejny paradoks, a mianowicie, że nasilającej się globalizacji świata towarzyszy wyodrębnienie się jego swoistych cech. Z jednej strony dokonuje się proces rozpadu instytucji mediacyjnych tworzących społeczne więzi, takich jak naród, praca, rodzina, szkoła, z drugiej strony następuje promowanie nowych form lokalnej, regionalnej, międzynarodowej współpracy, które wykluczałyby wojnę jako rozwiązywanie napięć i konfliktów. Wymienione wyznaczniki stanowią o nowej aktualnej kondycji

świata, która zdominowana jest, po pierwsze, przez hegemonię polityki le-seferyzmu i, po drugie, przez próby konstruowania etyki zorientowanej na przyszłość, odbudowywanie publicznej przestrzeni społecznej na fundamen-cie sprawiedliwości i walki z nierównościami (Mayor, 2001, s. 335).

Wzmaga się jednocześnie „separatyzm tożsamościowy”, niebezpieczeń-stwo zamykania się we własnej tożsamości, „kultura wykluczenia Innego” w imię tożsamości fikcyjnych, nierzadko ideologizacji tradycji, co pośrednio sprzyja powierzchownej okcydentalizacji świata. W tym zmiennym świecie inteligencja i wolność człowieka mogą obrócić się przeciw ludzkości. Dlatego też świat powinien zmienić swą dotychczasową orientację, rozpoczynając od przebudowy mentalności ludzi, orientowania procesów zdobywania wiedzy i twórczości w kierunku budowania ludzkiej wspólnoty opartej na toleran-cji, współdziałaniu i wzajemnym zrozumieniu w dążności do zapobiegania konfliktom u ich źródeł powstawania, poprzez dialog i negocjacje, które za-pewnią wszystkim pełnię praw i możliwości w endogennym rozwoju społe-czeństw (Mayor, 2001, s. 465).

Podobnie jak pokój, bezpieczeństwo stanowi jedną z podstawowych skła-dowych bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Przed instancjami międzynarodowymi wciąż stoi priorytetowe zadanie, jakim jest przyspie-szanie ogólnoświatowej debaty nad koniecznością wytyczenia nowych dróg rozwoju opartych na umiarkowaniu i radykalnie nowym podejściu do po-jęcia postępu, które przestałoby być ujmowane w kategoriach wskaźników konsumpcji dóbr materialnych, a przekładałoby się na troskę o drugiego człowieka i dzielenie się z nim. Ważnym wyzwaniem dla poprawy ludzkiego rozwoju świata i wzrostu poziomu człowieczeństwa jego mieszkańców stają się istotne pytania co do warunków i szans wzrostu jakości życia wszystkich, którzy ustawicznie lub od określonego czasu egzystują bez najmniejszych choćby sukcesów, a także i bez nadziei na ich poprawne życie w przyszłości. W tym miejscu należy zadać kilka pytań, które nie powinny zostać bez odpo-wiedzi, szczególnie ze strony ludzi dysponujących różnymi argumentami po-żądanych kierunków rozwoju. Czy wolny rynek stanie się lepszym i bardziej skutecznym, niż dotychczas, regulatorem życia społeczeństw kierujących się demokratycznymi zasadami ustrojowymi? Co ludzkość uczyni z narzędziami wojny, rewolucji, dyktatury? Czy religie będą narody zbliżać? I czy odda-lać od siebie? Jak i kiedy uda się wolnym narodom przezwyciężyć terroryzm? Co stanie się z ideą sprawiedliwości społecznej? Czy kultura współczesna

ludzi zostanie wzbogacona o kreatywną i uniwersalistyczną świadomość ekologiczną jako gwarancję naszego przetrwania i zdrowego rozwoju gatunku? Czy wszystkie społeczeństwa stworzą stosowny do współczesnych wymagań cywilizacji system powszechnej i wielokierunkowej edukacji, także dla przygotowań wszystkich jej uczestników do godnego życia w czasie wolnym i nawet bez pracy? Czy zaistnieje – i co on spowoduje – „nowy człowiek”, „stworzony” poza naturalnym środowiskiem ludzkim? Czy nauki Jana Pawła II, głównie te o znaczeniu uniwersalnym, staną się przedmiotem refleksyjnej troski? (Wojnar, 2003, s. 78).

W tym zakresie za celowe należy uznać nie tylko popieranie szerokich i interdyscyplinarnych badań naukowych – empirycznych i porównawczych, szczególnie w wymienionych wyżej dziedzinach, lecz również dążenie do zdecydowanego i konsekwentnego wyeliminowania wszystkich tych przekazów pseudokulturowych, które niezależnie od powodowania bardzo często dewiacyjnych skutków – szkoleniowych, edukacyjnych – posiadają jeszcze wielką i przedziwną „moc” niszczenia emocjonalnej wrażliwości ludzkiej na najcięższe rodzaje krzywd, zła, cierpienia i zbrodni. Wspólną cechą zła tego świata jest wysoka konspiracja, sekretne powiązania, nawet międzynarodowe, niekiedy sięgające również szczytów władzy, postrzegane jako ich patologie. W tym miejscu należałoby przywołać łacińską sentencję: *„Tempora mutantur et nos mutamur in illis”* – czasy się zmieniają, a my zmieniamy się wraz z nimi (Wojnar, 2003, s. 80).

Wielkim naszym wkładem do dziedzictwa europejskiego i ogólnoswiatowego jest prekursorskie i zwycięskie propagowanie w okresie panującej ideologii walki klasowej – idei solidaryzmu społecznego, która zaowocowała historycznymi przeobrażeniami społeczno-politycznymi w Europie. Polska dała ponownie przykład światu, jaką drogę pokonać bez uciekania się do przemocy i aktów terroru, aby dojść do porozumienia. Wielki i trudny dialog „okrągłego stołu” okazał się skuteczną formą porozumienia i zgody narodowej ponad dogmatami i fanatyzmem, ale niestety, w realizacji wymienionych wartości były ciemne strony. Owa dwubiegunowość, nietrwałość to także swoista cecha polskości w czasach, gdzie obecnie wielu z nas cechuje brak konsekwencji i wytrwałości w działaniu, lenistwo, pogarda dla wysiłku i żmudnej pracy, czego wymownym wyrazem jest fragment piosenki: „kto się leni, ten się ceni”. Skłonni jesteśmy również do popadania w skrajności w sprawach małych dotyczących życia codziennego i sprawach zasadniczych dotyczących zagadnień

społeczno-politycznych, jak pisze Cyprian K. Norwid i ma rację: „Jesteśmy wielkim sztandarem narodowym”, dodajmy – sztandarem tylko w okresie zagrożenia, w okresie pokoju dochodzi do głosu prywata, rozwiążność polityczna, znieczulica społeczna, nadmierna tolerancja wobec dziejącego się zła.

Uświadomienie sobie tych wad narodowych jest konieczne, aby nie popadać w megalomanię narodową i aby starać się je przezwyciężyć. Wszystkie wartości wymagają bowiem pielęgnacji, aby ich realizacja w zmieniających się niełatwych warunkach służyła budowaniu jasnych stron człowieczeństwa – głębokiego humanizmu, bez którego trudno sobie wyobrazić integrację europejską i pokojowe współzycie w skali globalnej. Polskość, jako swoisty zespół tych wartości, jest istotną częścią składową tych ogólnohumanistycznych wartości europejskich i światowych, może stanowić ich wzbogacającą aktualizację (Wojnar, 2003, s. 169).

Rys historyczny wychowania obronnego

Od momentu utworzenia struktur państwowości musieliśmy toczyć walki z sąsiadującymi państwami (księstwa, królestwa). Wychowanie obronne w Polsce ma bogatą tradycję i sięga wiele lat wstecz, można je podzielić na kilka okresów: od powstania państwa i jego sił zbrojnych do końca XV wieku, od początku XVI wieku do końca XVII wieku, od początku XVIII wieku do drugiego rozbioru, okres powstań narodowych i walk narodowowyzwoleńczych oraz lata powojenne.

Pierwszy okres dotyczy wychowania w drużynach książęcych i armii rycerskiej. W okresie powstawania państwa wczesnofeudalnego w X–XI wieku siły zbrojne, a zarazem jednostki przekazujące wiedzę obronną tworzyły:

- drużyna wojskowa księcia,
- pospolite ruszenie wojów.

Drugi okres dotyczył wychowania głównie w wojskach najemnych krajowych i cudzoziemskich, a w znacznie mniejszym stopniu zwoływanego sporadycznie pospolitego ruszenia szlachty. W okresie tym ustanowiono wiele aktów prawnych dotyczących sił zbrojnych, a także publikacji o tematyce wojskowej.

Trzeci okres można podzielić na dwa etapy. Pierwszy od początku XVIII wieku do 1764 roku, kiedy to na skutek rozpadu ustroju feudalnego nastąpił upadek sił zbrojnych i wychowania obronnego. Drugi od 1764 do 1793 roku,

kiedy doszło do częściowego odrodzenia sił zbrojnych dla odparcia niebezpieczeństwa grożącego Polsce ze strony państw ościennych.

Ważnym etapem było założenie pierwszej szkoły wojskowej, a mianowicie Szkoły Rycerskiej w Warszawie w 1765 roku przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, której organizatorem i komendantem był Adam Czarторыcki. Program w szkole obejmował dwie grupy przedmiotów:

- ogólnokształcące,
- wojskowe.

Naczelną ideą w szkole była „nieskazitelna wzniosła moralność i duch narodowy” (Jakubczak, 2003, s. 18). Następnie powstawały kolejne szkoły wojskowe: Korpus Kadetów w Nieświeżu w 1767 roku, Korpus Kadetów w Grodnie w 1774 roku, a w latach 1780–1781 Główna Szkoła Artyleryjska w Warszawie i powiązana z nią Szkoła Inżynierska.

Okres czwarty to wychowywanie żołnierzy w obliczu walk narodowowyzwoleńczych i powstań narodowych. Wychowaniu patriotycznemu żołnierzy w okresie powstań służyły postępowe tradycje narodowe, odwoływanie się do dawnej świetności, kiedy Polska była wolna i potężna, ponadto uczono żołnierzy wiary we własne siły, pogardy dla niebezpieczeństwa. Najcenniejszą rzeczą jest to, że żołnierz był traktowany jako obywatel i obrońca ojczyzny. Ważną rolę odegrało też wychowanie obronne w Legionach Polskich powstałych we Włoszech. Kształcenie obronne w Księstwie Warszawskim początkowo wzorowane było na utworzonym w 1776 roku w Chełmie Korpusie Kadetów i założonym w 1795 roku w Kaliszu Korpusie Kadetów. Absolwenci tych szkół mogli dalej kształcić się wojskowo w Szkole Aplikacyjnej lub wstępować do służby cywilnej (Stojanowski, 1923).

W okresie powstania styczniowego (1863–1864) starano się utrwalić więź wojska z narodem, umacniać wiarę w Rząd Narodowy, budzić czujność i nieugiętość wobec wroga. Po klęsce powstania styczniowego (1863) niemal na pół wieku zostały zahamowane przygotowania do kolejnych prób uzyskania niepodległości. Dopiero na początku XX wieku zaistniała sytuacja, w której istotną sprawą było przygotowanie społeczeństwa polskiego do walki zbrojnej. W 1908 roku we Lwowie założony został Związek Walki Czynnej, a następnie Polski Związek Wojskowy, Armia Polska (1909), Związek Strzelecki (1910), Szkoła Podchorążych w Krakowie (1914), Szkoła Podchorążych w Ostrowie Łomżyńskim (1917).

Szkoły i kursy wojskowe działające w Polsce przed I wojną światową i podczas niej wykształciły pokaźną liczbę oficerów, którzy po odzyskaniu niepodległości wstąpili do Wojska Polskiego. Po I wojnie światowej w listopadzie 1918 roku polskie władze państwowe i wojskowe doceniły istotną rolę przygotowania wojskowego. Wiele organizacji paramilitarnych reaktywowało swoją działalność i kontynuowało szkolenie w ramach przysposobienia wojskowego. Ułatwiało to nieco później władzom państwowym praktyczne realizowanie programu „Naród pod bronią”, który zakładał przysposobienie do obrony państwa jak najszerzej rzeszy społeczeństwa, tak aby całe społeczeństwo i państwo było przygotowane do obrony kraju. W II Rzeczypospolitej przysposobieniem wojskowym zajmowały się różne instytucje:

- instytucje państwowe, w tym wojsko,
- szkoły,
- organizacje paramilitarne i społeczne.

Wymienione instytucje nawiązywały do tradycji i doświadczeń powstań narodowych oraz walk na frontach w czasie I wojny światowej, kładąc szczególny nacisk na dyscyplinę i wychowanie moralne oraz na wiadomości z zakresu historii Polski. W grudniu 1922 roku ukazało się wspólne rozporządzenie ministrów spraw wojskowych oraz wyznań religijnych i oświecenia publicznego o wprowadzeniu przedmiotu „przysposobienie rezerw” do programu szkół średnich. W związku z tym edukacją obronną młodzieży szkół średnich zajął się resort wojskowy, a realizacją przedsięwzięcia terenowa administracja wojskowa. W latach 1928–1938 edukacja obronna była skoncentrowana przede wszystkim na przysposobieniu wojskowym, prowadzono prace z młodzieżą męską w wieku przedpoborowym, a co za tym idzie – znacznie mniej uwagi poświęcano kształceniu w tym kierunku całej ludności, szczególnie tej niepodlegającej obowiązkowi służby wojskowej.

W okresie II Rzeczypospolitej ważną rolę w kształceniu obronnym odegrały stowarzyszenia społeczne, głównie związki młodzieży i organizacje o charakterze paramilitarnym. Najbardziej znaczącą organizacją był Związek Strzelecki „Strzelec”. Przygotowywał on młodzież do służby wojskowej, wychowywał w duchu patriotycznym i obywatelskim, krzewił znajomość historii Polski i tradycji oręża polskiego, jak również przybliżał młodzieży zdobycze nauki i techniki. Nie wolno w tym zapominać również o kobietach i dziewczętach, które objęto przysposobieniem wojskowym w zakresie pełnienia funkcji pomocniczych

wojsku, jak np.: służba sanitarna, oświatowa, łączności, administracji. Kobiety od pierwszych godzin wojny bolszewickiej pełniły służbę pomocniczą, a część kobiet walczyła z bronią w ręku na równi z mężczyznami. Było tak w czasie walk o Lwów w 1919 roku, w których brała udział Ochotnicza Legia Kobiet pod dowództwem Aleksandry Zagórskiej. W maju 1919 roku w Wilnie utworzono II Ochotniczą Legię Kobiet, w skład której wchodziło 585 legionistek.

Od 1931 roku zajęciami przysposobienia wojskowego objęto młodzież męską i żeńską. W pierwszym przypadku Przysposobienie Wojskowe podzielono na trzy kategorie: przysposobienie wojskowe młodocianych, przedpoborowych oraz rezerwy. Program szkolenia oparto na wychowaniu fizycznym, dostosowanym do poszczególnych grup wiekowych, oraz wychowaniu obywatelskim. Program przygotowania kobiet do obrony kraju oparty został na trzech zasadniczych elementach: wychowaniu fizycznym, przysposobieniu wojskowym, czyli szkoleniu młodzieży żeńskiej i kobiet w zakresie pomocniczej służby wojskowej, oraz przygotowaniu specjalistycznym, m.in. w zakresie pracy oświatowej, sanitarnej i łączności.

Okres II wojny światowej w zakresie kształcenia obronnego młodzieży można podzielić na dwa zasadnicze nurty, w okupowanym kraju oraz poza granicami. W kraju zrodziła się potrzeba kontynuowania walki i oporu przeciwko okupantowi. Natomiast poza granicami kraju podchorążówki funkcjonowały we Francji, w Wielkiej Brytanii, ZSRR, we Włoszech i w Szwajcarii, jak również w Palestynie, Iranie, Iraku, Egipcie. Ośrodki kształcenia obronnego powstałe na obczyźnie wyszkoliły tysiące młodych dowódców, a korzystały w szerokim zakresie z pomocy francuskiej, brytyjskiej i radzieckiej, czerpiąc z doświadczeń innych armii, jak również własnej oryginalnej myśli wojskowej.

Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 roku nakazano wprowadzić naukę przysposobienia wojskowego i wprowadzono jako przedmiot obowiązkowy w szkołach średnich, na kursach dla nauczycieli. Konieczność przygotowania rezerw oficerskich w nowej sytuacji społeczno-politycznej oraz zmiany, jakie zaszły w funkcjonowaniu Sił Zbrojnych w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, spowodowały potrzebę kształcenia absolwentów szkół wyższych. W latach 1948–1950 utworzono:

- szkolne kompanie oficerów rezerwy,
- szkoły podchorążych rezerwy,
- szkolne kompanie ochotników,
- szkolne kompanie w poszczególnych rodzajach wojsk.

W lipcu 1973 roku rozpoczęły działalność szkoły oficerów rezerwy (SOR), organizowane przy wyższych szkołach oficerskich i ośrodkach szkolenia poszczególnych rodzajów wojsk i służb. W chwili stawienia się do SOR absolwent wyższej uczelni uzyskiwał tytuł podchorążego rezerwy i był przygotowywany do dowodzenia, wychowywania i szkolenia żołnierzy jako dowódców plutonów. Przełom 1987 i 1988 roku to początek prac modernizacyjnych systemu szkolenia wojskowego i obronnego studentów w resorcie obrony i edukacji narodowej. W tym też czasie edukacją w zakresie bezpieczeństwa objęto dzieci i młodzież.

Promowano nowe treści, które nawiązywały wyłącznie do ochrony zdrowia i życia w czasie pokoju. W 1998 roku weszła w życie edukacja dla bezpieczeństwa, która obejmowała ogólną wiedzę o bezpieczeństwie i jego kształtowaniu, wychowanie komunikacyjne, edukację prozdrowotną, ekologiczną, przestępczą, profilaktykę przeciwpożarową, pierwszą pomoc przedmedyczną, ratownictwo, zasady ochrony dóbr kultury i międzynarodowe prawo humanitarne oraz przysposobienie wojskowe (tylko klasy o profilu wojskowym). Program w klasach o profilu wojskowym z czasem przyjął charakter proobronny, a nie formy ściśle związane ze służbą wojskową.

W czasach dzisiejszych, tzw. dobie powszechnej multimedializacji, młody człowiek doświadcza kryzysu wartości, nie ma oparcia w autorytetach, dlatego też coraz większego znaczenia nabiera wychowanie dzieci i młodzieży. Problematyka wartości znacząca dla procesów demokratyzacji i globalizacji, integracji państw Europy, w tym i w Polsce przechodzącej proces transformacji systemowej, reformowania jej systemu edukacji, zgodnie z wyzwaniem, nabrała specjalnego znaczenia. Ogólnie rzecz biorąc, celem wychowania patriotycznego jest kształtowanie przywiązania i szacunku do kraju ojczystego, jego przeszłości i teraźniejszości, uświadamianie wychowankom ich obowiązku wobec własnego kraju i poczucia odpowiedzialności za jego wszechstronny rozwój i miejsce wśród innych krajów.

Edukacja dla bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jest jednym z najważniejszych elementów prawidłowego rozwoju i funkcjonowania człowieka, jak również społeczeństwa. Następujące zmiany na przestrzeni wieków powodują ewolucję i rozwój tej dziedziny, a co za tym idzie – zachodziły istotne zmiany w kształceniu w tym kierunku. Wiedza jest paradygmatem teoretycznym – co robić i dlaczego. Umiejętność

oznacza – jak to robić. Pragnienie zaś jest motywem – chcę robić, aby coś się stało nawykiem. Musimy posiadać wszystkie trzy elementy, jako że tworzenie nawyków wymaga pracy we wszystkich trzech wymiarach, a bezpieczeństwo wymaga wiedzy, umiejętności i kompetencji w permanentnym jego kształtowaniu (Covey, 2014, s. 44).

W dobie obecnej szansą w dążeniu do ideałów, wolności, pokoju jest edukacja, która jest drogą do kształtowania bezpieczeństwa człowieka, uczy zapobiegania powstawaniu zagrożeń, jak też przeciwdziałania im, inaczej – radzenia sobie w obliczu powstałych zagrożeń, jak również usuwania ich skutków. Współczesny świat wymaga od edukacji m.in. kształcenia kreatywności i twórczego myślenia, ugruntowania w człowieku przeświadczenia, że świat można zmieniać i przekształcać. Edukacja powinna kłaść duży nacisk na tworzenie i przeobrażanie systemów wiedzy w taki sposób, by stymulowały kreatywną postawę człowieka. Postawa ta cechuje się transgresją – przekraczaniem siebie (swoich dotychczasowych możliwości), zaciekawieniem, wątpliwością, dociekaniem, badaniem, doświadczaniem oraz samodzielnym myśleniem, decydowaniem i działaniem powodowanym motywami wewnętrznymi (Frączek, 2003, s. 18–20).

W nowej edukacji istotne jest to, by młodzież mogła rozwijać swoją osobowość i przygotowywać się do dorosłego życia, obywatelskiego, a nie tylko do spełniania wymogów wynikających z realizacji zadań nauczania poszczególnych przedmiotów. Szczególną rolę w kreowaniu właściwych postaw i wartości, zdobywaniu wiadomości i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom odgrywa edukacja dla bezpieczeństwa, która jest istotną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego i działań profilaktycznych, ukierunkowanych głównie na wychowanie obywatelskie, edukację prozdrowotną i ekologiczną, ponieważ uznaje się ją za niezbędny element wychowania oraz przygotowania do pracy i życia we współczesnych warunkach.

Początków edukacji dla bezpieczeństwa należy szukać w rodzinie jako podstawowej komórce społecznej, która z czasem ulega stałym modyfikacjom pod wpływem środków masowego przekazu, szkoły, grupy rówieśniczej, pracy zawodowej i samokształcenia. Bardzo wiele zmian w świadomości obronnej ludzi powodują konkretne uwarunkowania bezpieczeństwa zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. W tym miejscu nie bez znaczenia pozostają ogólne warunki życia i poziom zagrożeń. Dyskusja nad edukacją dla bezpieczeństwa szczególne miejsce poświęca edukacji ustawicznej. Zdobywa-

nie wiedzy oraz poszukiwanie metod i środków optymalizujących warunków w edukacji człowieka to zadania, które rozwijają potencjał społeczeństw. Idea kształcenia ustawicznego w nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym ożywia wszystkie dziedziny życia człowieka, nadając im szczególne znaczenie wychowawcze i kształcące.

Nowoczesny model edukacji dla bezpieczeństwa polegający na przekazie wiedzy nie wystarcza, gdyż zachodzi konieczność zastępowania go modelem edukacji wielostronnej, ponieważ sama wiedza, nawet najbardziej perfekcyjna, niepołączona z umiejętnościami i sprawnościami, już nie wystarcza. Człowiek żyjący w świecie ustawicznych przewartościowań i zagrożeń musi mieć jasną wizję, na jakich wartościach ma oprzeć swoją egzystencję. Dlatego też przed edukacją dla bezpieczeństwa stają zadania o epokowym znaczeniu, które wymagać będą podjęcia na szeroką skalę nauczania wychowującego, kształtowania wśród ludzi umiejętności i zasad postępowania w sytuacjach trudnych, wymagających niekonwencjonalnych działań, poprzez trafną ocenę zagrożeń, aby bezpiecznie i godnie żyć. Edukacja dla bezpieczeństwa w społeczeństwie jest realizowana na następujących zasadniczych płaszczyznach:

- 1) jako przedmiot nauczania w szkole (gimnazjum i liceum) i na uczelniach wyższych,
- 2) jako szereg przedsięwzięć profilaktyczno-edukacyjnych z zakresu bezpieczeństwa, podejmowanych przez instytucje państwowe i samorządowe.

Ad 1) W szkołach dość łatwo obniżono i tak już niską rangę przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa, ograniczając liczbę godzin, zasięg treściowy i programowy, a to sprawia, że edukacja dla bezpieczeństwa jest bardziej efektem osobistego zaangażowania ludzi z pasją, poświęcających swoją wiedzę i serce dla obronności, niż dopracowanych rozwiązań prawnych, struktur instytucjonalnych, celów i zadań ujętych w dokumentach programowych. Wszystko to sprawia, że formy pracy dydaktycznej nie zapewniają uczniom niezbędnej drożności przechodzenia od niższych do wyższych poziomów wiedzy i umiejętności z zakresu zarówno obronności, jak i bezpieczeństwa.

Ad 2) Odnosząc się do obszaru drugiej płaszczyzny realizacji edukacji na rzecz bezpieczeństwa (instytucjonalnej i powszechnej), można wskazać mankamenty, które rzutują na sprawność działania instytucji, organizacji pozarządowych, mediów, rodziny i grup rówieśniczych. Państwo polskie nie ma jasno sformułowanej koncepcji systemu kształcenia na rzecz bezpieczeń-

stwa narodowego. Strategia bezpieczeństwa narodowego z 2014 roku ma niewiele wspólnego z tym, co się dzieje w edukacji dla obronności w praktyce, w tym z wieloma różnymi systemami szczegółowymi. W rozważaniach dotyczących edukacji dla bezpieczeństwa nie można obarczać tylko resortów mundurowych jako odpowiadających za jej jakość, niemniej jednak i w tych instytucjach zmian wymagają układy strukturalne i organizacja edukacji dla bezpieczeństwa, która powinna być zróżnicowana w zależności od zakładanych celów i przekazywanych poszczególnym grupom organizacyjnym treści (Pieczywok, 2012, s. 10–12).

W tym też miejscu nie należy zapominać o roli organizacji pozarządowych i ich potencjale w obszarze edukacji obywatelskiej jako nieocenionego środka wsparcia edukacyjnego dla bezpieczeństwa.

Media jako środek zapotrzebowania społecznego w kształceniu dla bezpieczeństwa

Istotne znaczenie w poczuciu bezpieczeństwa mają media. Ich ogromna popularność oraz powszechny dostęp do prasy, telewizji, radia, a także Internetu powodują, że stały się głównym źródłem informacji, a przez to elementem edukacji zarówno pojedynczych osób, jak i całego społeczeństwa. Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnej (ICT) wywiera rewolucyjny wpływ na funkcjonowanie w rzeczywistości procesów uogólnionych w zbiorowościach, określanych mianem społeczeństwa informacyjnego. W społeczeństwie informacyjnym: „Kulturowe ekspresje są wyabstrahowane z historii i geografii i stają się zapośredniczone głównie przez sieci elektronicznej komunikacji, które wchodzi w interakcje z odbiorcami i przez odbiorców w różnorodności kodów i wartości, ostatecznie zebranych w postaci cyfrowego, audiowizualnego hipertekstu” (Castells, 2010, s. 493).

Media w potocznym języku są przedmiotem komunikacji, któremu nadano ważne miejsce w społeczeństwie. Mówi się o nim obecnie jako o procesie porozumiewania się między sobą jednostek lub grup ludzi, którego celem jest wymiana myśli oraz posiadanej wiedzy, a także dzielenie się posiadanymi informacjami i ideami. Proces komunikacji jest bardzo złożony, w związku z czym wyodrębnione zostały następujące cechy:

- społeczne,
- ciągłe,
- nieuchronne,

- dynamiczne,
- celowe i świadome,
- symboliczne,
- interakcyjne,
- nieodwracalne (Tesch, 2013, s. 6).

Warunki, w których odbywa się dana komunikacja, dotyczą nie tylko zagadnień czysto fizycznych, takich jak miejsce, otoczenie, oświetlenie pomieszczenia czy czas. Obejmują one także aspekty historyczne, psychologiczne oraz kulturowe, które determinują przebieg danej komunikacji, takie jak wzajemne postrzeganie się przez uczestników procesu, jak też tradycje. Elementem każdego przekazu jest jego odbiór i reakcja. Wyróżniane są dwa rodzaje reakcji na przekaz informacji – natychmiastowe i opóźnione. Pierwsza z nich występuje w sytuacji, gdy relacja nadawcy i odbiorcy jest bezpośrednia, zaś druga dotyczy komunikowania masowego, które odbywa się za pośrednictwem mediów (Szcpanar, 2013, s. 11–13).

W społeczeństwie informacyjnym: „Kulturowe ekspresje są wyabstrahowane z historii i geografii i stają się zapośredniczone głównie przez sieci elektronicznej komunikacji, które wchodzą w interakcje z odbiorcami i przez odbiorców w różnorodności kodów i wartości, ostatecznie zebranych w postaci cyfrowego, audiowizualnego hipertekstu. Media są ważnym środkiem przekazywania informacji pomiędzy ludźmi, społeczeństwo niedoinformowane nie może w pełni efektywnie funkcjonować. Brak informacji może niekorzystnie wpływać na kondycję obywatela, na jego stosunek do państwa, reprezentujących go instytucji, ale co ważne – informacja niepełna lub nieprawdziwa może oddziaływać destrukcyjnie na jego świadomość, edukację i wreszcie bezpieczeństwo. Celem istnienia środków masowego przekazu jest przede wszystkim zbieranie i upowszechnianie informacji na tematy bieżących i istotnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych i kulturalnych w obrębie danej społeczności lokalnej i globalnej. Wiadomości, które przekazywane są przez dziennikarzy, nie tylko kształtują opinię publiczną, ale także mają bezpośredni wpływ na stan nastrojów w społeczeństwie, przez co podawanie informacji niezgodnych z prawdą może być tragiczne w skutkach. Obecnie podstawowymi nośnikami informacji są telewizja oraz Internet, których zadaniem jest szybko i atrakcyjnie dotrzeć do możliwie najszerzej grupy odbiorców, pozostając z nimi w stałym kontakcie” (Trobisz, 2012, s. 2).

Bardzo ważną funkcją mediów jest działalność opiniotwórcza. Z jednej strony, media informują o zaistniałych wydarzeniach, umożliwiając odbiorcy ukształtowanie opinii na dany temat. Z drugiej strony, sposób, w jaki są one przekazywane, podświadomie je wartościuje. Kreowanie poglądów dotyczy zarówno zagadnień istotnych dla społeczności lokalnej i międzynarodowej, jak i kwestii codziennych, popularnych. Media prowadzą także działalność edukacyjną i kulturalną. Odbywa się to przede wszystkim poprzez emitowanie programów popularnonaukowych. Ustawa medialna ustala podstawowe zadania, jakie powinny spełniać media w procesie komunikacji. Należą do nich przede wszystkim:

- dostarczanie informacji,
- udostępnianie dóbr kultury i sztuki,
- ułatwianie korzystania z oświaty i dorobku nauki,
- upowszechnianie edukacji obywatelskiej.

Właściwość mediów w procesie edukacji dla bezpieczeństwa to:

- kształtowanie świadomości obronnej społeczeństwa oraz pożądanych – z punktu widzenia interesów bezpieczeństwa państwa – postaw zachowań obywateli,
- upowszechnianie wiedzy z zakresu bezpieczeństwa w społeczeństwie,
- rozwijanie poczucia szczególnej potrzeby i wagi realizowania obowiązków w zakresie bezpieczeństwa przez każdego obywatela,
- kształtowanie prawnego, świadomie uczestniczącego w życiu kraju obywatela,
- kształtowanie wiedzy i umiejętności człowieka, jego zachowania się w obliczu zagrożenia życia i zdrowia,
- wyposażanie obywateli w odpowiedni zasób wiedzy i umiejętności dla skutecznej obrony przed skutkami różnorodnych zagrożeń,
- prowadzenie skutecznej akcji ratunkowej, a także niesienie pomocy osobom znajdującym się w niebezpieczeństwie,
- przygotowywanie młodzieży do wypełnienia obowiązku obrony ojczyzny,
- zwiększanie poczucia odpowiedzialności każdego obywatela za bezpieczeństwo państwa, obronę regionu (małej ojczyzny), obronę miasta i osiedla,
- kształtowanie pozytywnych postaw obywateli wobec problemów bezpieczeństwa kraju,

- pozyskiwanie społecznej akceptacji dla misji pokojowych i stabilizacyjnych,
- podwyższanie gotowości społeczeństwa do obrony kraju (ochrony życia obywateli),
- zwiększanie efektywności działania organów władzy i administracji państwowej oraz określonych zespołów ludzkich,
- popularyzowanie dziejów i tradycji oręża polskiego,
- upowszechnianie osiągnięć naukowych związanych z bezpieczeństwem i obronnością (Pieczywok, 2012, s. 135–136).

Szczególnym zagrożeniem dla procesu edukacji na rzecz bezpieczeństwa są akty agresji, które są masowo prezentowane przez nowoczesne media. Media dają ogromne możliwości i szanse dla budowania świadomości obronnej w społeczeństwie, muszą jednak zostać do tego celu właściwie wykorzystane. Prawidłowe funkcjonowanie podsystemu edukacji dla bezpieczeństwa w mediach wymaga ścisłej współpracy ze wszystkimi elementami systemu edukacji państwa, zarówno w sferze merytorycznej, jak i organizacyjnej.

Podsumowanie

Edukacja dla bezpieczeństwa to przede wszystkim działalność poznawcza. Problematyka bezpieczeństwa w środowisku szkolnym nie tylko powinna wynikać z aksjologicznych aspektów bezpieczeństwa, ale powinna także obejmować szeroki zakres programowy na wszystkich poziomach kształcenia. Edukacja obronna młodzieży w Polsce, w czasach obecnych, pomimo istnienia wielu prawnych narzędzi, jest traktowana marginalnie, tylko nieliczne szkoły średnie proponują młodym ludziom klasy o profilu wojskowym, a sam przedmiot „Edukacja dla bezpieczeństwa” to jedna, czasami dwie godziny lekcyjne w tygodniu. Zajęcia te niejednokrotnie prowadzi osoba zaledwie przeszkolona z tego zakresu i nieznająca w pełni przekazywanej wiedzy.

W dzisiejszych czasach młodzież woli komputer, telewizję od wyjścia z domu, a tym bardziej brania czynnego udziału w „jakichś tam organizacjach”. Niezwykle ważna jest koordynacja działań organów zarówno państwowych, jak i samorządowych, tak aby edukacja dla bezpieczeństwa objęła możliwie całe społeczeństwo. Ważne! Systemy wychowania dla bezpieczeństwa nie mogą rozwijać się tylko na zasadzie wiernego wykonawstwa „odgórnych” dyrektyw i zarządzeń.

Bibliografia

- Goniewicz M., Nowak-Kowal A.W. (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych*. Gdynia: Wydawnictwo OPERON.
- Grabowski Z. (2002). *Z dziejów służby historycznej WP 1928–2002*. Warszawa: WBBH.
- Jakubczak R., Marczak J. (2003). *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*. Podręcznik akademicki. Warszawa: Bellona.
- Kitler W. (2006). *Istota bezpieczeństwa narodowego*. W: B. Wiśniewski (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*. Białystok: WSAP.
- Konopka A. (2004). *Historia wojskowa*. W: J. Matericki (red.), *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny*. Warszawa: Wydawnictwo JUKA.
- Konopka H. (2013). *Bezpieczeństwo edukacji. Edukacja dla bezpieczeństwa*. Białystok: Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski.
- Kucharski M. (2002). *Edukacja obronna*. Warszawa: Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna.
- Mrozowska K. (1961). *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*. Wrocław: Ossolineum.
- Piątek Z. (red.) (2011). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa*. Warszawa: CSEE.
- Pieczywok A. (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*. Warszawa: AON.
- Rozwadowski P. (2000). *Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (1927–1939)*. Warszawa: Bellona.
- Śnieżek H. (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Warszawa: WE „Żak”.
- Wojnar I. (2003). *Ten świat – człowiek w tym świecie. Obszary sprzeczności edukacyjnych*. Warszawa: DW ELIPSA.
- Wyszczelski L. (1999). *Miejsce i rola nauk humanistycznych w edukacji obronnej*. Warszawa: AON.